

կ'ընէ, հապա պարտական է ամէն բան գեղեցկացնել ու ազնուացնել: Գիւղական տնտեսը պէտք է որ ծաղիկները նոր եւ պէսպէս գոյնեւորով ծաղկեցնէ, պտուղներն ազնուացնէ եւ ամբողջ երկիրն առաւել յանկուցիշ ընէ: Գիւղական տնտեսն այս վախճանիս կը հասնի՝ եթէ նախ բարին ու լաւն ընարէ, եւ բարւոյն մէջէն ալ ամենագեղեցիկը: Լաւով միտքը կը հաճէ եւ գեղեցկով սիրտը կը զուարթացնէ: Արդ՝ եթէ սիրտն ու միտքն իրարու միարան են, ահաւասիկ հոգեկան առաքնութիւնն մը. եւ եթէ այսպէս յարատեւ նոյն առաքնութիւնը գործադրուի, այն ատեն յառաջ կուգայ զուարթ ու բարոյական զգածում մը, եւ այս է այն երջանկութիւնը, զոր մարդ ինքն իրեն կը պարտաւորէ եւ միշտ կ'աճեցնէ, այս է այն ծաւման՝ որով մեքձաւորաց սրտին մէջ բարոյական ազնուութիւն մը տնկուի, եւ վերջապէս այս է վախճանն՝ որուն համար երկրի մշակութիւնը յանձնուած է մարդուս:

(Ընթերցողիս)

ԲԱՐՈՑԱՅԻՆ

ԳԱՅՍԱԿԱՆ ՆՈՐԱՎԷԳ

ԳԱՐԵՍԻԼԵՆ

ԳԼՈՒԻ Գ.

Այնպիսի գիտնոր:

(Ընթերցողիս)

Օ, օրաց սահմանեալ մեծ կարաւանին Միւնայի՝ հրոսակաց վաստահաճաւ առաջնորդին ձեռքը աւար տարուելուն լուրը կայծակի պէս ամէն կողմ տարածուեցաւ, եւ թէ Գարգիւսաց եւ թէ Սպանիացուց վայր մեծ ազդեցութիւն ըրաւ: Գարգիւսացը կատարած էին, վասն զի իրենց բանակն՝ որ Արգիրիա ամրոցին չորմէր կը ժողովուէր, ամէն կարեւորաց պէտք ունէր. իսկ ընդ հակառակն Սպանիացը կը ցնծային եւ կ'ըսէին կանխաւ՝ թէ Լորտ Ուելլիքն՝ որ անգղիական-սպանիական բանակաւ ծեպնեցեաց Արգիրիա կու գար, գարգիւսական զօրութիւնն ի սպառ պիտի ջնջէ:

Ծարակման օրն արդէն՝ Գարգիւսայի Մարգիւնն որսի բերգը լուրն հասած էր, եւ Տոննա Գամբուսա իրիկունն ընթերցեաց ժամանակ Ապիէ հարկաւորատին այս նկատմամբ ինչ ինչ խոսեցաւ:

Հարկաւորատին օրան ընթացքին մէջ անհանգստութիւն մ'արգէն կը ցուցներ. եւ երբ լուրը բերդի հասաւ լուռ անմունք նորին խորհրդոց մէջ թարաւած կ'երեւար: Այլեւայլ պարագա-

նէր քովէքով բերաւ, եւ ահագին կասկած մը յղացաւ մասացը մէջ: Առտու նախաճաշի ժամանակ՝ երբ լսեց թէ Մարգիւն իւր հրադատարին հետ չլուսնցած ծամբայ կ'ըսած է Անվիլա երթալու, արտաքայ կարգի բան մ'երեւցաւ իրեն ասիկայ. սակայն թող տուաւ իրն այնպէս: Բայց մտքէն չէր ելէր այն ձայնն հրացանի, զոր նախընթաց իրիկունն արձակած էր գիւերապահն երկու ատուերաց վայր՝ որ դէպ ի բերդն ուղղելով կու գային: Գարգիւսայ կոչեց գիւերապահն, որ եւ վերստին նոյնն հաստատուէ ծամբ կը հաստատուէ՝ թէ թփերու մէջ երկու հոգի սպրդելով յառաջ կու գային եւ իւր ձայնին պատասխան չուուն:

Երբ յարձակման լուրն ալ առաւ, սկսաւ առաւել եւս կասկածիկ: Միտքն եկաւ որ ինքն անծամբ Մարգիւնին ըսած էր՝ թէ մեծ կարաւան մը վազն արդէն պիտի հասնէր յօգնութիւն բանաւիրն, եւ անկարելի չէր երեւար իրեն՝ որ Տոննա Գամբուսա, զոր իբրեւ հայրենասէր սպանիացի կը ծանուներ, գրգռած ըլլայ Մարգիւնն՝ որ իրը կերպով մը լեռնաբնակաց ինչացնէ: Նաեւ յանկարծ ծանապարհորդութիւն ընէր հիմայ սկսաւ առաւել կասկածել իրեւալ. շուտ մը գնաց բոլոր պահապանացը հարցոց թէ արդեօք Մարգիւնին բերդէն մեկնիլը տեսած են, եւ պատասխանն ամէն կողմանէ բացասական էր: Այս ալ կասկածելու նոր եւ մեծ պատճառ մըն էր, որուն մեկնութիւն մը չէր կրնար գտնել: Կամ, կ'ըսէր Մարգիւնը իր բերդն է եւ պահաւորած, բայց այս մեկնութիւնը ապուր բանաւոր պատճառ մը չկայ, եւ կամ գաղտնի ծամբով մը բերդէն մեկնած է. եւ եթէ այս ինքզ է, ի՞նչ է այս երեւութիւն վախճանը:

Ամէն բանէ յառաջ որոշեց որ բերդին ջըլաւայքն խուզարկէ, եւ սկսաւ այն տեղէն՝ ուր գիւերապահն երկու հոգին տեսած էր: Գարգիւսայ ստորադրել տուաւ դէպքն, եւ սկսաւ ջըլաւայքն ամենայն ինամով հետազոտել: Ամէն ծառ, ամէն թուփ ու մացառ կը դիտուէր ու կը զննուէր, եւ այսպէս հասաւ այն տեղի՝ ուր եր մուռն մտնելու նկուղին բերանը:

Ի սկզբին կարծեց՝ թէ փոքրիկ փապար մըն է այն. եւ որովհետեւ թանձր մացառով զրեթէ բուրբոյկն ծածկեալ էր, չէր կրնար ընդհանրապէս նշմարել, ինչպէս մինչեւ նոյն ատեն բոլոր Գարգիւսայից ալ չէին մտադիր եղած. բայց որովհետեւ այս անգամ առանձինն փշուլթեամբ ամենայն ինչ կը դիտուէր, գտաւ նկուղին բերանը, որով ուրիշ գիտ մ'ալ բրաւ: Տեսաւ որ թփերու մէջ քանի մը ծիւղ կոխուած եւ կտրուած էր, որոնց դիւրքէն էւ այլ պարագաներէն հետեցուց՝ թէ քիչ ժամանակ յառաջ պէտք է որ մէկն այրէն գուռս ելած ըլլայ. բայց չկար նշան որ եր ցուցներ թէ մէկ ներս մտած ըլլայ: Թէ սոքի հեղեղներ որ խնաւ գետնի վայր կը նշմարուէին, եւ թէ կոխուեալ տուած ծիւղերու ծայրերը կը վկայէին դուռն ելած ըլլալուն:

Ասոք տեսնելով հարկաւորատին համարձակեցաւ ներս մտնել: Այս այլը փոքրիկ բուրբոյկ մըն էր՝ երեք մէր արամագով, ուրիշ մուռն մը չէր երեւար: Բայց երբ աշուրները խաւարի վարժեցան,

տեսաւ Տարիւրացեան որ բոլորակը կառարեալ չէր, այլ յետաւորոք դէպ յառաջ ցցուող մաս մ'ունէր, որուն քովը ձեռք մը կար, որ ի խոր խաւար կը հանէր:

Հարիւրացեան հրամայեց գուրոր կեցող պահապանին՝ որ մայն տայ, եւ քիչ մ'ետքը ջնկատ մ'եկաւ հասաւ: Անմիջապէս լոյս փառեցին, եւ քանի մը Գաղղիայի՝ հարիւրացեան ալ առջեւէն՝ ներս մտան: Ամենայն զգուշութեամբ յառաջ կ'երթային, եւ ապեցան մնացին՝ երբ տեսան որ տակաւները եւ այլ անօթներ չարուած կը կենային: Քանի մը քաջալ ալ յառաջ գացին, եւ ահա հասան սանդուխ մը՝ որ վեր կը հանէր:

Հարիւրացեան սանդուխէն վեր ելաւ՝ մինչեւ հասաւ դուռ մը՝ որ ալ չէր տեսնուիր յառաջ երթալ: Գրան կոպակին ծակէն լոյս ներս մտած էր եւ մարդուն մայն կը լուռէր, նստէ քաղցիներէն բառեր ալ որոշակի կը լսէր: Գրան ծակին նայեցաւ դուրս, եւ իմացաւ ուր ըլլաւ: Բերդին գաւիթին էր, ուր իւր զինուորները կեցեր կը խօսէին: Հարիւրացեանը վայրեան մը կեցաւ եւ ինքն իրեն սկսաւ խորհիլ ընելիքին: Նոր խորհրդով մէջ՝ ցուցամտաւ քիթին էր յեցուցած, եւ քիչ մ'ետքը նենգաւոր ծծածաղ մ'երեւցաւ շրթանց վրայ: Այնուհետեւ հանդարտութեամբ իջաւ սանդուխէն, խառն, եւ ընդ պատժով հրամայեց զինուորացի որ բան մ'ալ չպատմեն դուրսը, եւ մեկնեցաւ այլեւն այն ծամբով ուստի եկած էր: Երբ իւր բնակարանն եկաւ, ամէն բանէ յառաջ գաւթին մէջ պահպանեց մը դրաւ՝ խառն պահպանելով որ միտ զնէ թէ ո՛վ կ'ելլէ կը մտնէ մասնաւ: Եւ ամէն մէկ փոփոխութեան պահանջողին՝ քան տեղեկութիւն տան իրեն, նոյն իսկ դիշերն՝ եթէ նորմանք բան մը հանդիպի: Ապապրեց միանգամայն որ պահպանար զնշուրը միշտ մասնակին դրան քով կենայ:

Այս նորանշան հրամանին վրայ զինուորները գլուխ կը ծնցէին. սակայն հարկ էր հրամանը կատարել: Անմիջապէս գաղղիացի զինուոր մը սկսաւ հրցանալ ի ձեռնին գաւթին մէջ վերիվայր ձեւով: Բայց ոչ միայն զինուորներն, այլ եւ սովի նայք — եւ ասոնք առաւել կասկածանք — այս նոր կարգադրութեան վրայ կը զարմանային. եւ երբ հարիւրացեան կէսօրան մօտ իւր քաղաքավարական այցելութիւնն ըրաւ, Տիկնայք հետաքրքրութեամբ այս կարգադրութեան պատճառը կը ինդերեն:

«Ի՞մ քրտնէլէ Տիւրքուկիս փառահովտեան անալթանի կ'ըլլայի, ըսաւ Վալին կոմսի՝ աշուտ կանծօրէն ծռելով, եթէ Տիկնայքն՝ որ իրենց բնական պաշտպանն զգուշած են յանկարծական ծանաղարհնորդութեան մը պատճառաւ, այսպէս անպատասխար թողուի:»

«Վարչաւեմ, Հարիւրացեան, ըսաւ Տոննա Գամիլեան, մեզի համար ամենեւեկ հոգ մ'ընէր: Արդէն բերդին շրջակայքը պահպանեց կեցած են:»

«Ճշմարիտ եւ, կրնից Վալին. բայց անոնք բանակին ապահովութեան համար կեցած են, իսկ սովիպէս ձեր ապահովութեան համար է. չեմ ալ կրնար զնշուր ի պաշտպանութիւն տակաւութեան եւ զերեզկութեան ապեցարէն շղործածել:»

Տոննա Մարիա լռեց շառագունած, Տոննա Գամիլեան շրթները կը խաճէր: Անհրաժեշտ հարկ էր պահպանեն անկէ հեռացընել, բայց անկարելի կ'երեւար զհարիւրացեան առ այն դրդել:

Հարիւրացեան անմիջապէս խօսք անտարբեր իրաց դարձուց, եւ անտարբերութեամբ կը շտափօսէր Տոննա Մարիայի հետ, մինչդեռ Տոննա Գամիլեան որ պատճառներ կը մտածէր պահպանեն հեռացընելու:

«Պատուական հարիւրացեան, ըսաւ քիչ մ'ետքը, պէտք եմ խոստովանիլ որ այդ պահպանութիւնն անհաճոյ է ինծի, եւ կ'ըսեմ՝ յայտնապէս որ շնորհապարտ կ'ընես զիս, եթէ զայն հեռացընես անկէ: Բարեկամական յարաբերութիւնն՝ որ այս բերդին մէջ կայ ձեր եւ մեր մարդիկներուն մէջ, մեր համբաւը վտանգի մէջ կ'ընայ զնիւ առով, զոր դուք ալ պէտք էք խոստովանիլ. անոր համար կը բաղձայի որ այն աստիճանի մեծ հոգ չցուցընէք մեր վրայ:»

«Անհոգ եղիք, Տիկնայք, պատասխանեց հարիւրացեան: Ընդգիծութիւն չունիմ եթէ ձեր մարդիկներուն ռսէք, որ այս պահպանան ոչ այնչափ ի պաշտպանութիւն ձեր կը կենայ, այլ աւելի ձեր վրայ հակուր համար, եւ սովիպ, աւելցուց հենդ նորէն, ոչ ավաւ նպատակ իրլայ ձեր համբաւը տեղը բերելու:»

«Ինծի ալ արդէն կ'երեւայ, ըսաւ Տոննա Գամիլեան, թէ այս պահպանան ալ նոյն փախճանաւ կեցեր է. անոր համար կրնանք թերեւս հարցընել թէ ի՞նչ առիթով ետուած ենք ասոր:»

«Բաւական է ձեզի, Ազնուական Տիկն, պատասխանեց Վալին, գիտեալ այն վախճանն՝ զոր ըսի:»

«Եւ սակայն, Պարոն Հարիւրացեան, ըսաւ Տոննա Գամիլեան զարդարած, գառն է երկու կողման թշնամական կասկածանաց նշաւակը լլալ անմիջ խղճի:»

Այս խօսքերով ոտք եկաւ եւ սիգալով մեկնեցաւ վաղաճապատէն Տոննա Մարիայի անխարկ մ'ընելով՝ թէ կարգն ինչ է իւր գերը խաղալու:

Տոննա Մարիա ամենայն սիրով կ'ուզէր հորաքրոջն ետեւէն երթալ, սակայն գիտէր որ հայրը կ'ըրտաւ է՝ եթէ ետ դառնաւ եւ անտեղեկաւ բուրովին պահպանին դէպքին՝ մասնին գռնէր գաւիթէն ելլէ: Ստուգիւ հորաքրոյը շնչին կասածի մը համար զնշուր հարիւրացեանին քով առանձին չէր թողուր. բայց սակէ՝ նստէ աչքը նշան ալ ըրաւ որ հոն մնայ, զոր ոչ միայն սպանիական սովորութիւնը չէր ներքեր, այլ եւ ոչ Գաւեռիկան երբեք կրնար թողուլ:

Տոննա Գամիլեայի լուսպէն գոռոցութեամբ մեկնիլն՝ երկուքը սխտը բռնութեան մը մէջ ձեռք: Քանի մը ըրաւ անմոռուն կեցան վաղաճապատին վրայ: Հարիւրացեան ոչ միայն չէր ուզէր պահպանեն հեռացընել, այլ եւ ոչ խօսք մը լսել ասոր վրայ, եւ վերապէս խոյրը ձեռքն առաւ, ոտք եկաւ եւ անձայն ծռելէն ետեւ՝ կ'ուզէր մեկնիլ:

«Ո՛ր, Վերգոր, ըսաւ Մարիան, կցիք. մեր նիւթին վրայ պիտի խօսիք:»

«Աւելորդ է, Տիկն, ըսաւ Վալին, եւ կը ջանար մայրին որոշ եւ հասաւ հնչիւն մը տալ: Պա-

Հայասնը կը մնայ իւր տեղը, եւ իւր տեղը մինչեւ ի մահս պիտի պաշտպանէն:

Ինչո՞ւ այսպիսի խօսուածք, Աբգղար: Ինչ աղբիւր ունի այն պահապանն այս լեզուին հետ, զոր այսպէս յանկարծ ինծի գէ՞մ կը գործածես:

Այո՞, Տէկին, գուցէ Հարիւրապետը վեր ոտանդէ եւ ցախովն վանդակը բռնեց զպրտութիւն գողցողալով, շեմ կրնար միտքս բերել իմ խաղա-ցած դերս այս բերդին մէջ: Սրահներու մէջ շողջոր-թուած եւ գուցէ խոհակերներէ անգամ ծաղրուած, չընկալաւայ կեղծաւորութիւնն է, եւ ամեն չընկալայ աննկնքներէ՝ նաեւ թեզմէ խաղրուած, եւ դեռ կը հարցընեն՝ թէ ինչո՞ւ լեզուս փրկուած է: Հարցնուր մահաւանդ թէ ինչո՞ւ միշտ յիմարաբար կոյրցայ, եւ զթեզ հարաբրի՞չ եւ անոր հետ՝ որուն հիմայ կը սպասեմ, հրաշմանահար բնէլ շտտի:

Տօննա Մարիա գունատեցաւ: Գիտէր լա-թէ այս սպառնալիքն անաղորդիք ծանրութեամբ մ'ըտած կրնար ըլլալ, եւ առաջին անգամ չէր որ այսպէս հրացանահար կ'ըլլային շտտերը: Մանաւանդ որ հարիւրապետը շտտ դիւրաւ կրնար այս սպառնալիքը զործադրել: Բաւական էր միայն մեր-ձաւոր բանակին սպարապետին զեկուցանել, որ եւ երկրորդ օրն՝ առանց բան մ'ընելու հարիւրապետին, զայն ի զուխ կը հաներ: Եւ իրօք ալ ասիկայ հա-րիւրապետին զինուորական պարտքն էր: Բայց սիր-աւ չէր թողուր իրեն՝ որ այս պարտքը կատարէ. վառն զի մէկ կողմանէ կ'ամշար որ այսպիսի ատեն որդայլթի մը մէջ ինկած կեցած էր, եւ միւս կողմանէ կը շնարար իր գինը համարէ՝ թէ Մարիամ կամ ա-մենին բան մը չի գիտեր եղածներէն, եւ կամ սպա-նիական մըլեաւանդութեան կրական զոհն եղած է:

Իսկ ինքն հարիւրապետն հանգիստանալը լաւ հասկըցած էր: Ինքն անձամբ իմացուցած էր Մարգրիդին կարաւանին գալուստը, եւ երկրորդ օրը Մարգրիդն որսի ելած էր: Այն օրն՝ որ կորաւանը պիտի հասներ, Մարգրիդն ու իւր հրացանակիրն ան-երևույթ եղած էին, եւ մէկը չէր տեսած թէ էրբ մեկնեցան բերդէն: Միեւնոյն գիշերը գիշերապահն երկու հօգի տեսած էր, եւ այն՝ ծիլչ. այն տե-ղենն՝ ուր ստորերկրեայ նիւղը մտնաւ կը հաներ, եւ երբ պահապան մը դրաւ գաւթին մէջ՝ Տօննա Գամիլեան ամենայն կերպով ձգեցաւ որ պահա-պանը հեռացուի: Տօննա Մարիա ալ կ'ուզէր տա-կանին անոր վրայ խախել: Ինչո՞ւն այդպիսի հոգ կ'ը-նեն այդ Տէկինը: Այս պահապանին վրայ՝ Ամենայն ինչ ի գաղտնիութեան կ'երեւար լուսաւոր կեր-պով: Մարգրիդ՝ թէ եւ այդչափ Գաղղիացուց բա-րեկամ չեւանարաւ ալ, սակայն այն մեծ ազդին վրայ զարմացող կ'երեւար, եւ ընտանեկան յանկուցիչ յարաբերութեանց պատճառաւ իւր բերնէն լըբը կ'առնուր, զոր անուշտ թափառական շընող հրո-սակոյց կը զեկուցանէր, եթէ ինքն ալ իբրեւ պա-տեհըցմով անցը յարած չէր: Այսինքն երբ ստորե-րկայ մուտքը գտաւ՝ Մարգրիդն գէ՞մ ունեցած կառ-կանն եւս քան զեւս սաստկացաւ. իսկ երբ որ Տէկ-ինը կը ճգնէին՝ որ պահապանն գաւթէն հեռա-ցուի, վերջէն երկրայութիւնն ալ վերցաւ:

(Հարսանիքի)

Ա Ռ Ա Յ Ք

ԿՐՈՆ ԵՒ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Գիտութեան վաշտիյոյսի մտքը, կրօնի սիրտը:

Գիտութիւնն վարած լուս կը բռնէ. իսկ կրօնն՝ Աստուծոյ փողը կը հնչեցնէ:

Գիտութիւնն եւ կրօն — մէկն ուսին, միտք գոհար — շատ քիչ կը փոփոխողն, երբ իրարմէ գա-տուած մնան: Իսկ երբ գիտութիւնն իրեն ըմտիք ունի՝ կրօնի գոհարն իր ցոյցն անուն եւ անոր տա-ծիւն ու պաշտպանն ըլլայ, երկուքն ալ իրարմէ ար-ձակած շողիւններէն շատ շատ կը պայծառանան:

* * *

Ուր գիտութեան վերջին սահմանն՝ հոն գնը-քանկան կրօնի առաջին սկիզբն:

Գիտութիւնն՝ օգտակար, իսկ կրօնը՝ հաղիւս-որ է:

Կրօնը միշտ լուրջ անմեղութեան մեջ է, եր-բէր չի ծնարար. իսկ գիտութիւնն՝ արդիւն բարին ու շարք ժաւցած աշխարհ մըն է:

* * *

Օրանի մարդոյ՝ երբ ալ մտքը կրօնի կա-կուռէ, իսկ մայր՝ գիտութեան:

Կրօնը լքանի ուղողը՝ մայր սիրտն իր անձնէ հանձնու է:

Մանկան միտքը դեռ չբացուած՝ սիրտն ար-դէն կրօնի ընդունակ է: Եղբայս ծննդութեան ծա-ւմանս մտաց յայդ միջազնիւն ետե՞ն կրօնական գգածութիւնը արտին մեկ առաւել կը զօրանան:

Հ. Ռ. Գ.

ԱՅԼԵՐԱՅԵՐ

ՆՈՐԱՆԻՐԷ

Յոր արոնկեստ մը:

Ը ուետի մէջ նոր գիւտ մը գտնուեցաւ, որ կրնայ շատ զարգանալ: Այսինքն՝ սկսեց են վառելու իւր հանել ծառերու արմատներէն՝ որ անտառը կտրելէն ետեւ հօգի տակ կը մնան: Այս իւրը հա-սարակ կանթեղով չի վառիր, վառն զի ամիսանքն շտտ ունենալով՝ շտտ կը ծխէ. բայց բնակիչքի (benzine) հետ խառնելով՝ կրնայ գործածուիլ, եւ կամ պէտք է այս իւրին համար միանաւոր կանթեղ ունենալ: Աւելի եղեւինէն եւ փաթէնի կ'ըլլէ այս իւրը: Արգէն 40 գործատուից այս իւրը հանելու կը զգաղեն:

Յուսանքան երկաթնոյ:

Ամերիկայ մտերմ իւր ամենամեծ արուեստա-գէտ ճարտարապետը կորնելուս հռչակաւոր Էդմոն Դ. Էյդի (James B. Eads) մահատալ: Ամերիկայ շինար-էր հոյակապ ծրագիր մը՝ որով ի մեծ գիւրտութիւն նաւարկութեան Հիւս. եւ Լաթաւ. Ամերիկան միա-ցընող լեռնաշատ պարանոցին վրայէն նաեւ ամե-նամեծ պտտերազմիկ նաւեր կարելի է շողեկառաջ